

Nieuwsbrief 22

Stichting
Rudolf Steiner
Vertalingen

Najaar 2011

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Nieuwsbrief nr. 22 najaar 2011

Secretariaat

Ger Jue, penningmeester
Laan van Cattenbroeck 83
3703 BK Zeist
030-69 24 392
ger.jue@zonnet.nl

www.steinerboeken.nl

ING 698 388
Triodos Bank 21 21 85 225
KvK Utrecht 41183837

Bestuur

Michiel ter Horst, voorzitter
Ger Jue, penningmeester
Jan Bogaerts, secretaris
Jacqueline van Paaschen, publiciteit

Redactie

Roel Munniks, voorzitter
Frans van Bussel
Michel Gastkemper

Uitgever

Uitgeverij Christofoor

Vormgeving

Françoise Berserik
Jaap Verheij

Afbeelding omslag:

Foto van André Meiresonne
winnende inzending
prijsvraag Rudolf Steiner 150 jaar

Ruggengraat

Ongelofelijke stormen zijn dit jaar over de wereld geraasd – de Arabische revolutie, de Noorse terrorist, de Europese staatsschuldencrisis – maar ondertussen konden wij dankzij de steun van onze begunstigers ons concentreren op *Opvoedkunst*, vertaling van *Erziehungskunst, Methodisch-Didaktisches*, een van Rudolf Steiners belangrijkste impulsen voor een *vrije* opvoedkunst. Wij prijzen ons gelukkig dat Christof Wiechert, onvermoeibaar pleitbezorger van creativiteit en vrijheid in de opvoedkunst, het nawoord schreef. Jarenlang leidde hij in het Goetheanum de Pedagogische Sectie en hij bezocht in die functie vrijescholen over de gehele wereld. Hij weet waar hij over spreekt. Ook werd er hard gewerkt aan *Zintuigen en levensprocessen* en aan *Jaarfeesten*, die zullen worden uitgegeven in 2012.

Daarnaast zijn er de nodige herdrukken in voorbereiding: *De filosofie van de vrijheid*, *Kerngedachten van de antroposofie*, *Mysteriedrama's I*, *Genezend opvoeden*, *Theosofie*. Hier komt het belang van onze begunstigers als financiële ruggengraat van de Steiner Vertalingen om de hoek kijken: het jaarlijks aantal uitgeleverde boeken is ongeveer zeven maal zo groot als het aantal boeken dat wij aan begunstigers verzenden. Maar de begunstigers leggen wel de financiële basis voor het geheel!

Intussen moeten wij zo zorgvuldig mogelijk met de middelen omgaan en hebben wij onderzocht of een modern middel als Printing On Demand voor ons initiatief bruikbaar is. Dit jaar hebben wij een bedrijf gevonden – oorspronkelijk een binderij, nu drukker op afroep – dat werkelijk kwaliteit kan leveren, vrijwel niet te onderscheiden van traditioneel geproduceerde boeken. Vooral voor boeken die langzamer lopen kan dit belangrijke voordelen opleveren: wij hoeven ons niet meer af te vragen of wij ons een herdruk van zo'n boek wel kunnen permitteren, de voorraden kunnen veel kleiner worden gehouden, het boek kan altijd worden nageleverd, en het levert een besparing van kosten op. Merkwaardig om te bedenken dat in 1919, nu ruim negentig jaar geleden, Rudolf Steiner getracht heeft om de wereld wakker te schudden voor de voordelen van productie niet op voorraad van de producent, maar op verzoek van de consument. Zijn pleidooi kwam te vroeg, het was toen niet realiseerbaar, maar dankzij de technische ontwikkeling is deze vorm van productie nu mogelijk geworden.

Helaas moeten wij afscheid nemen van twee voortreffelijke bestuursleden, Jan Bogaerts en Jacqueline van Paaschen. Laatstgenoemde wil een boek gaan schrijven en eerstgenoemde gaat het bestuur van Uitgeverij Christoffor versterken. Vanuit die rol blijft hij met ons mee vergaderen, maar zit dan 'aan de andere kant van de tafel'. Wel zullen wij de werkkraft van deze beiden moeten missen, helaas. Ger Jue en ondergetekende zullen zich nu even dubbel moeten inzetten. Gelukkig blijft de redactie een stabiel fundament.

Namens het bestuur, Michiel ter Horst, voorzitter

Prijsvraag

Rudolf Steiner 150 jaar

Doorlie Gerdes

Cécile van Spronsen

Amsterdam, zondagochtend 3 april 2011. Het belooft een stralende dag te worden. Vier dagen eerder viel precies de honderdvijftigste verjaardag van Rudolf Steiner. In binnen- en buitenland gevierd met allerlei festiviteiten. De Rudolf Steiner Vertalingen doet ook een duit in het zakje.

In de vorige *Nieuwsbrief* werd een prijsvraag uitgeschreven voor het tekenen, schilderen, fotograferen, schrijven of dichten van een impressie: ziet u Rudolf Steiners impulsen terug in uw eigen werk of in het werk van anderen, in musea, in kunst of in teksten? Als criterium gold dat de inzending leesbaar of zichtbaar was, digitaal of op papier. Inzendingen moesten uiterlijk 27 februari 2011, de honderdvijftigste geboortedag, binnen zijn.

Op een feestelijke bijeenkomst in Museum Hermitage aan de Amstel te Amsterdam – speciaal voor begunstigers van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen en degenen die overwegen begunstiger te worden – zou de winnaar bekend worden gemaakt.

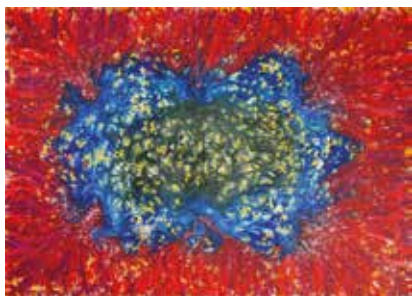
Aldus op die bewuste 3 april naar de hoofdstad getogen. In het museum is twee weken eerder de tentoonstelling 'Glans en glorie' begonnen, met kunst van de Russisch-orthodoxe Kerk, zoals de mooiste iconen uit glorierijke tijden.

Op de eerste verdieping staat echter een zaaltje klaar, de Poesjkinzaal, om bezoekers te ontvangen bij meer recente glans en glorie, ter ere van Rudolf Steiners jubileumverjaardag.

Prijsuitreiking

in de Hermitage te Amsterdam

Tegen de vijftig mensen verzamelen zich, voor het grootste deel makers van de ingezonden werken, maar ook geïnteresseerden, om dit visuele eerbetoon te aanschouwen. Kunsthistorica en bestuurslid Jacqueline van Paaschen heeft zich over de inzendingen ontfermd en er een presentatie van gemaakt die via een beamer op de wand wordt geprojecteerd.

Hugo Azcuy Castillo

Paulien Korte

Improvisatie

De allesoverheersende vraag is natuurlijk: waar zouden de deelnemers Rudolf Steiners impulsen hebben teruggevonden? En is dat zichtbaar te maken, bovendien op kunstzinnige wijze?

Er moet geïmproviseerd worden, Jacqueline van Paaschen blijkt door persoonlijke omstandigheden verhinderd. Voorzitter Michiel ter Horst kan niet anders dan haar op stel en sprong vervangen, wat hij volledig improviserend op meesterlijke wijze doet. Daarmee kan de middag al niet meer stuk, zo charmant en liefdevol kwijt hij zich van deze taak.

Een bonte stoet aan inzendingen trekt aan het fysieke oog van de toeschouwers voorbij, en tegelijk ook aan het geestesoog. Er zijn schilderijen, tekeningen, plasticen, ruimtelijke vormen, reliëfs, gebrandschilderde ramen, gouaches en aquarellen, gedichten en foto's. Waardoor word je direct geraakt, zonder overwegingen of vragen, maar meteen in het oog en in het hart? De onmogelijke vraag wie als winnaar uit de bus moet komen, is gelukkig al door Jacqueline van Paaschen beoordeeld en beantwoord. Daar hoeven de toeschouwers hun hoofd niet over te breken. De uitslag wordt echter nog even geheimgehouden.

Uit de getoonde inzendingen zelf zijn Rudolf Steiners impulsen niet altijd even eenduidig af te leiden. Gelukkig weet Michiel ter Horst wel steeds een aanwijzing te geven waarin deze gezocht zouden kunnen worden. Maar

Joop Hafkamp

Froukje Wisma en Rosie

Doorlie Gerdes

hij houdt zijn kaarten voor de borst, en wij blijven als toeschouwers onkundig van welke inzending de winnende zal zijn. Hoewel menigeen ongetwijfeld zijn vermoedens, of anders zijn voorkeuren heeft.

Nieuwjaarsdag

De spanning wordt aldus opgebouwd, en na ruim een uur intensief kijken naar de 56 kunstzinnige uitingen wordt er reikhalzend uitgezien naar het verlossende woord. Met grote stelligheid roept Michiel ter Horst uiteindelijk een foto gemaakt op 1 januari 2010 in Den Haag – of all places met de blik op het Binnenhof en het Torentje van de premier – uit tot de winnaar van deze prijsvraag. Daar is bij hem geen twijfel over te bespeuren. Kun je hierin de impulsen van Rudolf Steiner dan terugvinden? De foto kent een begeleidende tekst:

Wil je jezelf doorgronden, kijk naar alle kanten in de wereld.

Wil je de wereld doorgronden, kijk in je eigen diepten.

Rudolf Steiner

De inzending is van André Meiressonne. Heel verrassend, want hij was in het verleden als bestuurslid betrokken bij de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen en heeft daarbij de public relations verzorgd. Hij werkt sinds tien jaar als zelfstandig adviseur en treedt ook op als spreker, dagvoorzitter en gespreksleider. Over maatschappelijke ontwikkelingen, politiek, bestuur en leiderschap schrijft hij regelmatig in dagbladen als *NRC Handelsblad*, *Trouw* en *Het Financieele Dagblad*, te vinden op zijn ‘Zinboek Weblog’.

iPhone

Dat hij nu juist is uitverkoren, daar is hij zelf minstens zo verbaasd over

André Meiresonne

Hans Glebbeek

als de meeste aanwezigen. Met tegenwoordigheid van geest bedankt hij alle deelnemers voor hun inzendingen, waarvan de aanwezigen die middag hebben kunnen genieten. Dat hij nu net die mooie designlamp krijgt uitgereikt, nou ja, dat is meer toeval. De foto is hem ook toegefallen, die nieuwjaarsdag, waarop hij het tafereel met zijn iPhone snel vastlegde. Zoals hij regelmatig doet en daar ook verslag van uitbrengt op internet. Hijzelf plaatst zijn winnende foto op 7 april op zijn veel bezochte weblog en schrijft erbij:

“Voor het eerst in mijn leven een prijs gewonnen met een foto, dit kiekje op nieuwjaarsdag 2010. [...] Vijfentwintig inzenders, met meer dan zestig inzendingen – drie criteria voor de beoordeling: Steiners impuls, actueel en persoonlijk. En toen won ik zondag 3 april 2011, in de Hermitage in Amsterdam, de prijs, een prachtige designlamp van Ashok.”

Daarmee komt er een einde aan deze mooie bijeenkomst ter ere van Rudolf Steiners honderdvijftigste verjaardag. Na afloop is er nog gelegenheid om de tentoonstelling met andere ‘Glans en glorie’ te bezoeken en te bewonderen, waar dan ook gretig gebruik van wordt gemaakt.

Michel Gastkemper

Inzendingen van Ank Vroomen

Kunstzinnige interpretatie van de twaalf zintuigen

Rik ten Cate is beeldhouwer en coördinator van de sectie beeldende kunsten van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap. Twee jaar lang werkte hij met de leden van de sectieraad in zijn atelier, om gezamenlijk het thema 'zintuigen' te bestuderen. Rudolf Steiner onderkent er geen vijf, maar twaalf. Naast de bekende zintuigen tast, smaak, reuk, gezicht en gehoor, ook beweging, evenwicht en warmte. En daarbovenop de veelal onbekende levenszin, woordzin, gedachtezin en ik-zin. In totaal twaalf, in een opklimmende reeks van heel lichamelijk gebonden aan de mens tot diens hogere geestelijke kwaliteiten. Na eerst inhoudelijk over een van de twaalf zintuigen

te hebben gesproken, toonde iedereen de maand daarop zijn of haar kunstzinnige interpretatie van dat betreffende zintuig.

Voorjaar 2012 zal van Rudolf Steiner het boek met gebundelde voordrachten over 'Zintuigen en levensprocessen' verschijnen. Een goede reden om Rik ten Cate te vragen naar zijn ervaringen met het kunstzinnig werken aan de zintuigen. Hij heeft gedurende het project ter documentatie steeds foto's gemaakt en laat die zien. Maar hij tekent erbij aan: 'Het waren studiebijeenkomsten voor onszelf – niet bedoeld om te publiceren, die dus slechts studiemateriaal opleverden, niet direct kunstwerken in de klassieke zin van het woord.'

Rik ten Cate

Kun je vertellen wat je hebt waargenomen tijdens die bijeenkomsten?

Rik ten Cate: ‘Dat is niet eenvoudig. Twee jaar is een lange tijd, waarin er heel wat gebeurt. Sommige dingen zijn ook zo logisch als wat. Bijvoorbeeld dat je nooit één zintuig kunt isoleren, maar dat ze altijd in verband met elkaar staan. Bij beeldend kunstenaars zoals wij staat de gezichtszin voorop. Maar andere zintuigen werken altijd mee. En wat neem je dan precies waar? Ik denk aan de woord- of taalzin, waarmee je taal identificeert. We hebben die benaderd met *jabbertalk*: door klanken in een niet-bestaande taal uit te drukken. Iemand heeft een heel gedicht zo voorgedragen, dat was enorm komisch. Hoewel de woorden dus niets voorstelden, bleek dat iedereen er toch eigen voorstellingen met veel gemeenschapelijks bij kreeg. Wat doet taal eigenlijk? Je duikt ergens in onder, je komt meteen ergens in.

We kwamen erop dat woorden op zichzelf betekenisvol of betekenisloos kunnen zijn. Maar met de woord- en taalzin bouw je bruggen daartussen en dan komt er iets anders tevoorschijn: wat er in de taal zit. Dat merk je bij een niet-verstaanbare taal, bijvoorbeeld het Mongools. Je herkent wel dat het taal is, maar je kent de inhoud niet. De woorden worden echter wel verbonden door een onzichtbare draad die betekenis geeft.’

Op de foto's is heel mooi knoestig hout te zien. Welk zintuig is dat?

Rik ten Cate: ‘Daarmee wordt de bewegingszin uitgedrukt. Ik vond dit bij toeval, en heb het bijgewerkt, gevijld en gepolijst. Allemaal om de beweging mooier uit te laten komen. Met de bewegingszin neem je van binnen je eigen bewegingen waar, zelfs met je

Roeland van de Wall Repelaer

ogen dicht. Beweging is er altijd. Ook al zit je stil op een stoel, bij het praten bewegen toch altijd nog je kaak en je mond. Een continue beweging is er ook in je spijsvertering. Zo'n boom beweegt ook permanent – in de groeibeweging, in het draaien en slingeren. Ik deed deze vondst: dat zie je hier heel mooi en duidelijk.’

En dat zwarte ronde steentje, dat in het midden op een ijzeren veer ligt, onder een grote boog en een gouden voet. Wat is dat?

‘Dat is van Roeland van de Wall Repelaer. Hij heeft hiermee de ik-zin willen uitdrukken. Waar bevindt zich het ik van een mens? Rudolf Steiner noemt drie vormen van ik: het dagelijks ik, het biografisch ik en het omgevings-ik. Het eerste is wat je gewoon je ik noemt, het tweede is wat pas in de biografische lijn van het leven tevoorschijn treedt, en het derde is volgens Steiner wel aanwezig, maar niet geïncarneerd. Het leeft volledig in de omgeving.

Nu kun je je de vraag stellen of je

nu in jezelf bent, of in je omgeving. Als je bijvoorbeeld arts bent, zit je dan op je eigen stoel of in het lijf van de patiënt? Een goede arts zal ook altijd innerlijk met de patiënt meeleven en aftasten wat er bij hem aan de hand is. En als je leraar bent, dan ben je bij jezelf en de stof die je hebt voorbereid en aan de kinderen wilt overdragen; tegelijkertijd ben je in de klas tussen de kinderen om te zien of wat je vertelt ook aankomt. Je bent zogezegd tegelijkertijd centrum en omgeving, en dat is wat Roeland hiermee heeft willen uitdrukken.

Paul van Dijk heeft met zijn losse velletjes ook deze kwaliteit van het ik zichtbaar willen maken: tangram-achtig bevindt het zich in de omgeving, alle stukken liggen uit elkaar. Totdat je ze naar elkaar toebrenkt, dan verschijn je plotseling zelf in de contouren van de omtrek, in de uitsparing (zie blz. 15). Niet je centrale, maar je omgevings-ik.'

Hier is een metalen lint op houten sokkel, wat is dat?

'Dat is gehamerd koper en staat in relatie tot de reukzin. Het geldt wel voor alle zintuigen, als zoals hier de relatie tussen binnen en buiten centraal wordt gesteld. Bij reuk, en ook bij smaak trouwens, is je lijf pas echt in contact met de wereld als je de stof in je neus of in je mond hebt. Het is een direct contact van binnen en buiten. Die gekrulde draad, op de foto tegen een blauwe achtergrond, laat ook die verinnerlijkende beweging zien van een wereld die je proeft. Daarmee is de smaakzin uitgedrukt. Aan de binnenkant krijg je informatie over de buitenwereld.

We zijn beeldend kunstenaars op verschillend terrein. Een architect werkt met iets heel anders dan een schilder. Carin Anderson heeft de

Rik ten Cate

Carin Anderson

Rik ten Cate

twalf zintuigen in een opeenvolgende rij in houtskool uitgebeeld. Beginnend bij de tastzin en eindigend bij de ik-zin.'

Die bewerkte en gepolijste steen, die bijna botachtig is, wat is dat?

'Dat is ook van Paul van Dijk en slaat op de levenszin. Rudolf Steiner zei over beeldhouwkunst dat plastic pas gaat leven als je het twee keer buigt: het bekende dubbelgebogen vlak. Dat heeft Paul gedaan, bij elk aanzicht vind je een dubbele buiging. Het voelt ook botachtig aan. Het is mooi getroffen, dat diep verscholen zintuig, de levenszin.'

'Wat mij nog opgevallen is bij dit hele project, maar dat is persoonlijk, dat je nog meer waarneemt dan alleen met de twalf zintuigen. Het was een verrassende ontdekking dat de indruk die het waargenomen in jou maakt ook een waarneming is. Het gevoel is eveneens een waarnemingsorgaan, dat vooral gaat werken als je je intensief inzet. Ik moest daarbij denken aan wat Steiner in zijn *Theosofie* schrijft, namelijk dat je behalve twalf zintuigen ook nog hogere zintuigen hebt. Je neemt nog meer waar dan alleen met die twalf zintuigen. Hij doelt daarmee op geestelijke waarnemingsorganen, lotusbloemen of chakra's genoemd. Meestal denk je dat die onbereikbaar zijn, of: als ik hard mediteer, wordt het misschien ooit nog eens wat. Maar ze zijn al actief, je hebt het alleen nog niet in de gaten. Het is een steeds aanwezig extra vermogen. Dat werd ik me extra bewust.'

Michel Gastkemper

Paul van Dijk

Opvoedkunst en de huidige onderwijsvernieuwing

Vernieuwing is tegenwoordig volop gaande in het onderwijsveld. Daarbij sluit het boek *Opvoedkunst* aan, dat nu verschijnt in de Nieuwe Reeks van de Rudolf Steiner Vertalingen. Hierin zijn voordrachten van Rudolf Steiner uit 1919 gebundeld, gehouden voor de leraren op de eerste vrijeschool in Stuttgart. Welke plaats kunnen deze voordrachten hebben in het huidige onderwijsveld, ruim negentig jaar na dato? Voormalig vrijeschoolleraar en schoolleider Ignaz Anderson vertelt hoe hij dit vanuit zijn brede kennis ziet.

Onderwijsvernieuwing is weer in, je ziet het aan alle kanten in de samenleving. Overal wil men het onderwijs verbeteren, innoveren, vernieuwen. Tal van organisaties en samenwerkingsverbanden zijn er die zich hierop richten. Neem bijvoorbeeld Leraar24, een internetplatform voor en door leraren, bedoeld om hen te ondersteunen bij het uitoefenen van hun beroep. Het platform biedt informatie rondom talloze thema's die aansluiten bij het beroep van leraar, ook door middel van video's met verdiepende informatie. Alles kan direct worden toegepast in de dagelijkse lespraktijk. Dat het om kwalitatieve en betrouwbare informatie gaat, daarvoor zorgen de organisaties achter Leraar24: Kennisnet, Ruud de Moorcentrum (Open Universiteit), SBL (Stichting Beroepskwaliteit Leraren) en NTR (onafhankelijke publieke omroep, met NPS, Teleac en RVU).

Beter Onderwijs

Een andere landelijk bekende organisatie is de vereniging Beter Onderwijs Nederland (BON), onder aanvoering van de filosoof Ad Verbrugge. Vijf jaar geleden opgericht, wil deze vereniging dat het onderwijs beschikt over gedegen vakinhoudelijke en algemene vorming. Als BON-kernpunten worden geformuleerd: Geef de docent zijn vak terug. Organiseer goed onderwijs door hoogopgeleide docenten. Het grootste deel van het onderwijsbudget moet gaan naar het primaire proces. Het management moet in dienst staan van het primaire proces. Zeggenschap over de inrichting van het onderwijs binnen de instituten moet liggen bij leraren en docenten.

Wat particulierder is Kennisnet. Dit biedt als publieke ict-ondersteuningsorganisatie onafhankelijke expertise en gratis diensten aan in het basis- onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. Zoals de naam zegt, bij het effectief gebruik van ict. Maar ook het thema onderwijsvernieuwing komt hier uitvoerig aan bod, bij de afdeling basisonderwijs. Zo zijn daar inspirerende scholen en scholen in beweging te vinden, en nieuwe leerconcepten. Ook kunnen er deskundigen worden geraadpleegd op het gebied van ondernemend onderwijs, coöperatief leren of internationalisering. Onder het thema onderwijspioniers vallen vijftien vernieuwende ideeën van leerkrachten om hun eigen school te verbeteren: innovatie vanuit de praktijk. Een schat aan kennis, ideeën en materiaal is via deze weg te vinden.

Er worden hier verschillende vernieuwende organisaties opgevoerd, zoals 'het kind', met een visie op onderwijs waarbij het kind de ruimte krijgt zijn talent te ontwikkelen, en het NIVOZ, dat een onafhankelijke, gefundeerde en kritische bijdrage levert aan goede onderwijspraktijk. Verder is er 'Onderwijs Maak Je Samen', 'School aan zet' en de 'Stichting Duurzaam Leren'.

Duurzaam Leren

Zoals de naam al zegt, wil de Stichting Duurzaam Leren een bijdrage leveren aan het realiseren van een duurzame samenleving. Systeemdenken wordt hierbij een belangrijk instrument genoemd. De doelstelling is dan ook dat systeemdenken op elke school in Nederland geïntegreerd wordt in het onderwijsprogramma.

De laatste conferentie Duurzaam Leren vond van 8 tot 11 februari 2011

plaats in Den Haag, met als thema 'Elk kind is een belofte'. Er werd drie dagen gewerkt aan dit thema samen met belangrijke denkers en voortrekkers op het gebied van onderwijs, schoolleiderschap en organisatieontwikkeling. Onder hen Otto Scharmer, Andy Hargreaves, Luc Stevens, Marcel van Herpen, Howard Gardner, Eric Jensen en Bas Haring. De websites www.duurzaamleren.org en www.hetkind.org laten hier meer van zien.

Een interessante organisatie is 'het kind', dat op initiatief van het NIVOZ van Luc Stevens is ontstaan. Het kent zeven leidende principes, die als volgt worden geformuleerd. Goed onderwijs is talent- en ambitiegedreven. Goed onderwijs daagt uit tot zelfkennis, zelfsturing en verantwoordelijkheid. Leraar en leerling zijn volwaardige partners in leren. Onderwijs en opvoeding zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, alle handelen in het onderwijs is moreel handelen. De cultuur in groep en school verbindt en biedt een moreel kompas, ze is open, veilig en kent een toon van respect en vertrouwen. Een goede onderwijspraktijk is deel van de samenleving, maar kenmerkt zich tegelijk door een zekere afstand en reflectie. De onderwijspraktijk en zijn uitgangspunten en resultaten worden getoetst en gelegitimeerd, in de eerste plaats ten dienste van de leerling en de school.

Wanneer je dit allemaal zo overziet – en het is nog niet eens alles – ga je je afvragen hoe je de vrijeschoolpedagogie hierin kunt plaatsen. We vroegen het Ignaz Anderson, die vele jaren als klassenleraar werkzaam was op de vrijeschool in Den Haag, tegenwoordig

directeur van de Iona Stichting. Zijn hart klopt nog immer voor goed onderwijs, een aandachtsgebied dat ook in zijn huidige functie een belangrijke plaats inneemt.

Systeemgericht onderwijs

Ignaz Anderson beaamt volledig dat onderwijsvernieuwing een hot item is. ‘Het onderwijs is te veel op systemen gericht, en niet op het kind. We moeten terug naar de essentie: het kind centraal stellen. En een nieuw systeem ontwerpen dat aan de kant van het kind gaat staan. Dat kun je zo mooi uitdrukken met het woord “opvoedkunst”. Kunst die de groei bevordert, zonder weet te hebben van het resultaat. Dat resultaat kun je niet forceren, alleen de voorwaarden daartoe maximaal inrichten. Dat dit geen garantie geeft, wordt nu ook elders steeds meer ervaren. De kunde in “opvoedkunde” staat voor mij meer aan de kant van de maakbaarheid, en is niet automatisch ook kunst. Succes garanderen met maakbaarheid van het onderwijs en van de mens lukt (gelukkig) niet. Dat succes is niet met een kwantitatief instrument te meten. Gert Biesta formuleert dit treffend ten aanzien van “Good education”: wij zijn meer gaan weten en dan kunnen we ook meer meten. En niet andersom.

In de roep om vernieuwing kunnen vrijescholen meer tot hun recht komen, want zij zijn op de totale mens gericht. Als dat tenminste ook overal op vrijescholen bekend is, want daar moet je helaas wel eens aan twijfelen. Ik doel op de drie-verbondenheid van de totale mens tussen denken, voelen en willen. De vrijeschool is niet alleen voor de creatieve leerlingen, zoals door ouders dikwijls gedacht wordt. Het is essentieel dat er een mensvisie op onderwijs is, met een bijbehorende methodiek en

didactiek, geconcretiseerd in leerplanbesprekingen, die het onderwijs op de grond zetten. Zij horen bij elkaar: het wat, hoe, waartoe en wanneer. Die komen respectievelijk aan bod in de drie parallelcursussen die Steiner in 1919 hield ter voorbereiding op de start van de eerste vrijeschool: Algemene menskunde, Methodiek, Didactiek en de Leerplanbesprekingen, waarbij het voorgaande gefaseerd wordt naar leeftijdsfasen.’

Paradigmawisseling

‘Ik merk dat er een grote wil is tot een paradigmawisseling in het onderwijs, waarbij er een omkering plaatsvindt: van het systeem naar het kind. Net zoals dat het geval is in de gezondheidszorg: van het zorgsysteem naar de patiënt, en in het bedrijfsleven: van het ondernemingsbelang naar het klantbelang. Maar dan wel vanuit een grotere sociale context. Het tijdsgewricht loopt merkbaar tegen een grens op.

De stelling van Peter Senge is dat het onderwijs als eerste met “de noodzakelijke revolutie” bezig dient te zijn. Door kinderen in relatie met hun mogelijkheden te brengen, leg je kiemen voor een toekomstige samenleving. Want zij zijn letterlijk de sleutel voor de toekomst.

De initiatieffkracht die je hierbij nodig hebt, past in het woord vrijeschool. Als je tenminste begrijpt wat vrijheid is. Dan kun je ook werken aan een opvoeding tot vrijheid: “Erziehung zur Freiheit”. Vrije Opvoedkunst van weleer is uit Nederland verdwenen. Arnold Henny was als oprichter een voorvechter van deze sociaal-pedagogische beweging. Vrijeschoolpionier Emmy van Bemmelen vroeg in 1922 aan de mathematicus Von Baravalle wat er over was van de impuls van de

sociale driegeleding. Zijn antwoord: alleen de vrijeschool.

De sociale pedagogie en de pedagogie waren vroeger een geheel. De sociale impuls in de vrijeschool in Nederland is meer en meer overgenomen door specialisten, door sociaalpedagogen als het NPI.’

Beeldnatuur

‘Rudolf Steiner was aan het begin van de twintigste eeuw een tijdgenoot van een grotere sociale beweging. Overal brak onderwijsvernieuwing door, met Montessori, Dalton, Jenaplan. Het montessorionderwijs heeft heel veel methodisch-didactische kwaliteiten, tot in het kleutermateriaal aan toe. Wat ontbreekt is de brede visie op de mens, de algemene menskunde die Steiner wel als geïntegreerd onderdeel wist te brengen. Daarin speelt de beeldnatuur

van de mens een beslissende rol: de verruimde intelligentie waarmee naar mens en wereld kan worden gekeken. Klaas van Egmond benoemt dit belang in zijn boek *Een vorm van beschaving* over mens- en wereldbeelden van onze beschaving. Met de kosmische intelligentie richt je je daarop, dan is opvoedkunst niet meer geïsoleerd, maar geïntegreerd.’

‘Op het congres in Den Haag in februari 2011 vonden de actuele vernieuwingsbewegingen elkaar in het weer centraal stellen van het kind. In onderwijs dat dienstbaar is aan het kind, en niet aan de eisen van een verouderde samenleving. Uit hen zal de toekomstige samenleving voortkomen. Als je je dat realiseert, wordt onderwijs zinvol.’

Michel Gastkemper

Paul van Dijk

Zintuigen en levensprocessen

Het onderwerp zintuigen neemt in het werk van Steiner een aparte plaats in. Hij onderscheidt naast de bekende zintuigen ook een spraakzin, een denkwzin en een ik-zin en komt in totaal op twaalf zintuigen. Door de spraakzin kan de mens een onderscheid maken tussen gewone geluiden en spraakklanken. Met de denkwzin neemt de mens de gedachten die door een ander worden uitgesproken, rechtstreeks waar. De ik-zin stelt de mens in staat om door de taal van de ander diens ik-wezen op het spoor te komen.

Daarmee is de antroposofische zintuigleer een klassiek voorbeeld van de wijze waarop antroposofie voortbouwt op de wetenschap. Maar omdat iedereen de activiteit van de zintuigen

bij zichzelf kan observeren, is het tevens een onderwerp waarbij men de uitspraken van Steiner zonder meer zelf kan verifiëren.

Het boek bevat in chronologische volgorde een aantal voordrachten over het onderwerp zintuigen en levensprocessen. Het laat zien hoe dit onderwerp bij Steiner in de loop van de jaren evolueerde. Ook wordt uitvoerig stilgestaan bij de specifieke rol die de zintuigen in de kunst spelen.

Zintuigen en levensprocessen is een boek dat niet alleen aan te raden is voor elke pedagoog en kunstliefhebber. Het biedt uniek materiaal om de waarneeming van de wereld om ons heen te verdiepen. Het zal worden uitgegeven in het voorjaar van 2012.

Herdruk

De wetenschap van de geheimen der ziel

Wetenschap van de geestelijke werkelijkheid

Alle wetenschap van het verborgene en onzichtbare moet uit twee gedachten voortkomen, die in ieder mens wortel kunnen schieten. Voor de geesteswetenschapper, zoals deze hier wordt opgevat, drukken deze beide gedachten feiten uit, die waarneembaar zijn wanneer de mens zich van de juiste middelen bedient. Voor veel mensen zijn deze gedachten op zichzelf al hoogst aan-

vechtbare beweringen waarover veel geredetwist kan worden, zoal niet iets wat 'aantoonbaar' onmogelijk is.

Deze beide gedachten zijn, dat er achter de zichtbare wereld een onzichtbare, een in eerste instantie voor de zintuigen en het aan deze zintuigen gebonden denken verborgen wereld is en dat het de mens door ontwikkeling van vermogens die in hem sluimeren, mogelijk is in deze verborgen wereld binnen te dringen.

‘Een dergelijke verborgen wereld bestaat niet,’ zegt de een. ‘De wereld die de mens via zijn zintuigen waarneemt, is de enige. De oplossing van haar raadsels is in haarzelf te vinden. Al is de mens tegenwoordig nog lang niet zo ver dat hij op alle problemen van het leven een antwoord heeft, de tijd zal zeker komen dat de zintuiglijke ervaring en de daarop geënte wetenschap die antwoorden zullen leveren.’

‘Je kunt niet beweren dat er geen verborgen wereld achter de zichtbare is,’ zeggen anderen, ‘maar de menselijke kenvermogens kunnen niet in die wereld doordringen. Ze hebben grenzen die je niet kunt overschrijden. Laten “religieuze” behoeften bij zo’n wereld hun toevlucht zoeken, een wetenschap in de ware zin des woords, gebaseerd op gewaarborgde feiten, kan zich met een dergelijke wereld niet bezighouden.’

Een derde groep ziet het als vermetelheid wanneer de mens met zijn streven naar kennis in een gebied wil doordringen waar je van ‘weten’ moet afzien en je je met ‘geloof’ tevreden moet stellen. De aanhangers van deze overtuiging beleven het als een onrechtmatigheid wanneer de zwakke mens binnen wil dringen in een wereld die enkel en alleen het religieuze leven kan toebehoren.

Ook wordt naar voren gebracht dat voor alle mensen een gemeenschappelijke kennis van de feiten van de zintuiglijke wereld is weggelegd, dat het echter bij bovenzinnelijke zaken alleen om de persoonlijke mening van de enkeling kan gaan en dat van een algemeen geldende zekerheid op dit gebied geen sprake kan zijn.

Zo zijn er nog vele andere meningen.

Uit: *De wetenschap van de geheimen der ziel*, blz. 17-18

In tijden waarin ‘(westerse) esoterie’ een wetenschappelijk studieobject is geworden en het New Age-karakter van zich heeft afgeschud, is het boek *De wetenschap van de geheimen der ziel* meer dan ooit op zijn plaats. Hoewel inmiddels honderd jaar geleden verschenen, doet het aan als enorm actueel en juist voor deze tijd geschreven. Het wetenschappelijk karakter ervan wordt door

Steiner op alle mogelijke manieren benadrukt. Het biedt dan ook een systematisch overzicht van de belangrijkste esoterische thema’s.

Alle spirituele sleutelbegrippen, zoals etherisch lichaam, astraal lichaam en ik, reïncarnatie en karma, verlichting en inwijding, worden stap voor stap toegelicht. Steiner beschrijft in

uitvoerige hoofdstukken de werkelijkheid van de slaap en van de dood, het geestelijk verleden van mens en aarde, de weg van de inwijding, en heden en toekomst van de menselijke ontwikkeling.

Door de veelomvattende inhoud en vooral ook door de inzichtelijke opbouw is *De wetenschap van de geheimen der ziel* hét basiswerk van Steiners spirituele wetenschap, de antroposofie. De vele voordrachten die Steiner heeft gehouden, zijn in feite uitwerkingen van wat in dit boek in samenhangende

vorm bijeen is gebracht. Tegelijkertijd biedt het een helder inzicht in Steiners werkwijze: het voor het logische denken toegankelijk maken van spirituele ervaringen.

Aan deze uitgave is een uitvoerig apparaat van noten en een gedetailleerde inhoudsopgave toegevoegd, waardoor het boek ook als naslagwerk kan worden gebruikt. Het boek wordt gecompliceerd door een nawoord van vertaler Wijnand Mees over historie en actualiteit van Steiners basiswerk.

Deze herdruk is in 2011 verschenen.

Afscheid van Lieke Bronzwaer

Voorafgaand aan de prijsuitreiking van '150 jaar Rudolf Steiner' op 3 april te Amsterdam namen bestuur en redactie afscheid van Lieke Bronzwaer, die jarenlang met grote toewijding en trouw secretaris van de redactie is geweest. Zij was in die tijd het geheugen van de redactie, waardoor alles soepel verliep en gemaakte afspraken ook werkelijk werden nagekomen. Nadat ze vanwege een verhuizing een jaar rust had genomen, besloot ze aan het eind van dat jaar niet meer terug te keren. In die tijd werd ook het werk in de redactie minder, waardoor deze nu zonder aparte secretaris verder kan gaan.

Ook vanaf deze plaats nogmaals onze hartelijke dank voor je inzet!

Redactie Rudolf Steiner Vertalingen

Werken en voordrachten NIEUWE REEKS

In de Nieuwe Reeks van de Rudolf Steiner Vertalingen verschijnen elke twee jaar drie boeken. Voor 2011-2012 is de keuze gevallen op de volgende werken:

UITGAVEN 2011-2012

Zintuigen en levensprocessen (div. GA), een vertaling van de belangrijkste voordrachten over dit onderwerp. Het nawoord wordt geschreven door Edmond Schoorel, die zich jarenlang in dit onderwerp gespecialiseerd heeft.

Opvoedkunst. Methodisch-didactische aanwijzingen, de tweede van de drie cursussen die Rudolf Steiner hield bij de start van de eerste Vrije School.

Jaarfeesten (werktitel), een uitgebreide aanvulling met nieuwe gezichtspunten op het reeds bestaande *De kringloop van het jaar*.

REEDS VERSCHENEN

Antroposofie voor jonge mensen GA 217
Egyptische mythen en mysteriën GA 106
Esoterische scholing GA 264, 266/1/II/III, 267 en 268, *een keuze*
Grondslagen voor een verruiming van de geneeskunde GA 27
Inzicht in het mysterie van Golgotha GA 175
De wereld van de gestorvenen GA 141 *e.a.*

VOORGENOMEN UITGAVEN

Filosofie, kosmologie en religie GA 215
Geneeskunde en pastoraal werk. Een cursus voor artsen en priesters GA 318
Gezichten van het kwaad *div.* GA
Oosterse en christelijke mysteriën. De weg van de graal GA 144 *e.a.*
Symptomatologie van de geschiedenis GA 185
Het vijfde evangelie GA 148
Waarnemen en denken GA 2
De Apocalypse van Johannes GA 104
Het bijbelse scheppingsverhaal GA 122
De drempel naar de geestelijke wereld GA 147
Griekse goden en mysteriën GA 129
De initiatie GA 138
Macrokosmos en microkosmos GA 119
De menselijke ontmoeting *div.* GA
Metamorfosen van de ziel GA 58/59

Serieoverzicht Rudolf Steiner / Werken en voordrachten (48 delen)

- Algemene menskunde als basis voor de pedagogie GA 293
Antroposofie. Een nieuwe benadering GA 234
De antroposofische beweging I GA 257, *een keuze*, en GA 258
De antroposofische beweging II GA 260 en GA 260a
Apocalypse en priesterschap GA 346
Het bewustzijn van de ingewijde GA 243
De bovenzinnelijke mens GA 231
Brieven *div* GA, *een keuze*
De christelijke inwijding en de mysteriën van de oudheid GA 8
Het esoterische christendom GA 118 en GA 130, *een keuze*
Het evangelie naar Johannes GA 103
Het evangelie naar Lucas GA 114
Het evangelie naar Marcus GA 139
Het evangelie naar Mattheüs GA 123
De filosofie van de vrijheid GA 4
Gedichten, spreuken, meditaties GA 40 *e.a.*
Geesteswetenschap en geneeskunde GA 312
Genezend opvoeden GA 317
Gezondheid, ziekte, genezing *div.* GA
Karmaonderzoek 1 GA 240, *een keuze*, en GA 235
Karmaonderzoek 2 GA 236, *een keuze*
Karmaonderzoek 3 GA 236, GA 237 en GA 240, *een keuze*
Karmaonderzoek 4 GA 237 en GA 240, *een keuze*
Karmaonderzoek 5 GA 238
Kerngedachten van de antroposofie GA 26
De kernpunten van het sociale vraagstuk GA 23
Kosmische hiërarchieën GA 110
De kringloop van het jaar GA 223 en GA 229
Kunst en cultuurvernieuwing GA 275
Meditatie GA 12, GA 16 en GA 17
Mijn levensweg GA 28
Mysteriedrama's I *uit* GA 14
Mysteriedrama's II *uit* GA 14
Mysterieplaatsen en inwijdingswegen GA 232
Opvoeding en onderwijs GA 305, *een keuze*
Sociale toekomst GA 332a
De spirituele bronnen van de kunst GA 271
Theosofie GA 9
Voorbij de grenzen van de natuurwetenschap GA 322
Vorm en beweging *div.* GA
Vruchtbare landbouw op biol.-dynamische grondslag GA 327
Waarheid en wetenschap en Filosofie en antroposofie GA 3 en GA 35
De weg tot inzicht in hogere werelden GA 10
Wegen naar Christus GA 131
Wereldgeschiedenis in het licht van de antroposofie GA 233
Werkingen van het karma GA 120 en GA 135
De wetenschap van de geheimen der ziel GA 13
Het wezen van de kleuren GA 291

Onbetaalbare gezichtsuitdrukkingen

‘Morgen moet ik een verhaal vertellen tijdens mijn eersteklas stage op de vrijeschool,’ zegt de Pabo-studente. ‘Uit mijn hoofd nog wel.’

‘Ja, dat weet ik,’ zegt haar mede-studente, ‘dat is het moeilijke, maar ook het mooie. Als het lukt, hangen de kinderen aan je lippen, alsof ze zelf de gebeurtenissen meemaken. Als je de gezichten van die kinderen ziet, dat is onbetaalbaar!’

Een stukje levensechte onderwijspraktijk, dat je in het dagelijks leven op een Pabo en op een school tegenkomt. De beelden van het verhaal in jezelf tot leven wekken en ze zo overbrengen, dat die voor de ander werkelijkheid worden.

Een pedagogie-opvatting die typisch is voor het vrijeschoolonderwijs. De bron van dit onderwijs is bij Rudolf Steiner te vinden. Een eeuw geleden bracht hij zijn ideeën naar voren, en die zijn nog altijd niet oud en versleten. Integendeel, een goed begrip ervan sterkt je enorm in de praktijk van je eigen werkleven. En niet alleen daar, maar ook in je privéleven.

Er zijn veel boeken van Rudolf Steiner in het Nederlands beschikbaar.

De Stichting Rudolf Steiner Vertalingen zorgt voor kwalitatief hoogstaande uitgaven, die allemaal begeleid worden door heldere en verklarende teksten en aantekeningen. Niet alleen op het gebied van onderwijs, maar ook van geneeskunde, van landbouw, kunst, natuurwetenschap, innerlijke scholing, religie, filosofie, reïncarnatie.

De Stichting Rudolf Steiner Vertalingen zorgt er sinds 1991 voor dat deze uitgaven in grote regelmaat verschijnen.

De kosten die verbonden zijn aan het vertalen, redigeren, produceren en uitgeven worden enerzijds bijeengebracht door de verkoop van de uitgegeven werken en voordrachten. Maar anderzijds vooral door schenkingen van begunstigers. De Stichting Rudolf Steiner Vertalingen werkt zonder winstoogmerk, wat voor de belastingdienst aanleiding is om de ANBI-status toe te kennen. Hierdoor worden giften aftrekbaar voor de inkomstenbelasting.

Als u begunstiger wilt worden, vindt u op de volgende bladzijden meer informatie hierover.

Begunstigersbijdragen

Zoals in de afgelopen jaren een enkele keer de relatie is gelegd tussen de bijdragen van begunstigers en de mogelijke gevolgen van de financiële crisis, mogen we ook voor 2010 vaststellen dat die er niet is. Onze begunstigers hebben voor een stabiele situatie gezorgd door hun bijdragen en schenkingen. In het boekjaar 2010 werd een totaalbedrag van € 60.000 geschonken. Niet alleen in financiële zin was er sprake van continuïteit en betrokkenheid, ook het aantal begunstigers bleef stabiel met een gering aantal opzeggingen en aanmeldingen.

*Namens het bestuur,
Ger Jue, penningmeester*

Begunstiger worden?

Met elkaar zorgen onze begunstigers ervoor dat het werk van Rudolf Steiner door ons kan worden vertaald en uitgegeven, waarmee het bereik en de betekenis van zijn werk in het Nederlandse taalgebied wordt vergroot.

Met een bedrag van € 50 per jaar steunen begunstigers het werk van de stichting.

Jongeren (tussen 18 en 28 jaar) doen dit door € 25 per jaar over te maken.

Per twee jaar verschijnen er drie nieuwe uitgaven.

Begunstigers ontvangen deze gratis, terwijl de jonge begunstigers daarnaast iedere twee jaar een extra boek kunnen uitzoeken uit de reeks. Voor alle begunstigers geldt dat zij 20% korting krijgen bij bestelling van reeds eerder verschenen delen.

Begunstigers die in één keer een bedrag willen schenken van ten minste € 3000, ontvangen de complete reeks van verschenen boeken gratis en tot en met 2016 alle nog te verschijnen delen.

Voor afwijkende voorstellen, regelingen, periodieke schenkingen of legaten kunt u contact opnemen met Ger Jue, 030-69 24 392 of ger.jue@zonnet.nl.

Ja! Ik wil graag bijdragen aan het tot stand brengen van de editie Rudolf Steiner / Werken en voordrachten.
Hieronder geef ik mijn keuze aan.

- Ik geef mij op als begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 50 per jaar. Ik ontvang de delen van het lopende jaar, terwijl ik eerdere delen met 20% korting kan aanschaffen.
- Ik geef mij op als jonge begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 25 per jaar. Mijn geboortejaar is .....
- Ik heb mijn bijdrage overgemaakt op ING rekening 698 388 of Triodosrekening 21 21 85 225 t.n.v. Stichting Rudolf Steiner Vertalingen te Zeist.
- Ik wil graag een acceptgiro ontvangen.
- Ik geef mij op als decenniumbegunstiger. Ik maak een bedrag van € 3000 over en ontvang de gehele reeks van 48 delen gratis, plus de nieuw verschenen c.q. te verschijnen delen van 2007 t/m 2016.
- Ik overweeg u te steunen met een periodieke uitkering of een legaat. Neemt u contact met mij op.

Naam _____ m/v

Adres _____ E-mailadres _____

Postcode _____ Plaats _____ Telefoon _____

Deze bon graag in een voldoende gefrankeerde envelop toezenden aan:

Voldoende
frankeren
s.v.p.

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Laan van Gattenbroeck 83
3703 BK Zeist